

Rinalds Zembahs

APORETINIS PRASMĒS MATMUO M. MERLEAU-PONTY FILOSOFIJOJE

Latvijas universiteto
Filosofijas ir socioloģijas institūtas
Akadēmijas laukums 1, Ryga, LV-1940
El. paštas: zembahs@gmail.com

Šīame straipsnī nāgrinējamās prasmēs-reikšmēs¹ problēmas Maurice'o Merleau-Ponty filosofijō. Mano galvā, būtent šīā temā (kartu su jusliškumo temā) reikā laikyti viena svarbiausī vēlesnēs fenomenoloģijas plētros (ne)tolydumo linijū. Dauguma šio māstytojo filosofijas tyrinētoju prasmē laiko operacīne, o ne tematīne sāvoka (jei remsimēs Eugeno Finko padaryta perskyra). Taigi pagrīndinis klāusīmas: ar galī prasmē Merleau-Ponty fenomenoloģijōje šālīā kitū paprastāi minīmū bendresnīū patīrties ir gyvenamojo pasaulio temū būti atskīra temā, leidžīanti skaitytojāms atīdžīāu īvertīnti, kā šīs filosofas skolināsī ī fenomenoloģijas? Kitāip sakānt, ar esāmā nenutrūkstāmo teorīnio perīmāmumo einānt nuo Edmundo Husserlio prīe Merleau-Ponty, ar, prīešīngāi, kāi kalbāmē apīe pastārojo filosofijos suvokīmā, susīduriāmē su kāžkuo kitu, ne su fenomenoloģijā? Merleau-Ponty svyrāvīmas tarp transcendentālīs, egzīstencīnēs ir ontoloģīnēs prasmēs sampratū leidžīā mums īžvēlgti, koku mastu jis buvo panīrēs ī skīrtīngū požiūriū „transcendentālīnē dīalektīkā“ ir savo skāitīnīū eklektīkā. Ar galī būti, kād, atsisakānt

¹ Merleau-Ponty, kāip ir kīti fenomenoloģāi, prasmēs ir reikšmēs neskīrīā, todēl tāi, kā bus kalbāmā apīe prasmē, reikētū suprāsti kāip reikšmē-prasmē, t. y. apīmānt tīek sāvokīnī, tīek juslīnio suvokīmo āspektā. Trūmpumo dēlei, o sykiu pabrēžīānt Merleau-Ponty rūpīmā juslumo āspektā, palīekāmās vīenās žodīs – prasmē (Vert. past.).

griežtai transcendentalinės Sinngebung paradigmos, neišvengiamai prarandamas vienas svarbiausių fenomenologinės „disciplinos“ įrankių? Kaip, nepaisant galimų nukrypimų ir pareiškimų apie tolesnę fenomenologijos negalimybę, vis dėlto dar galima kalbėti apie fenomenologinę tradiciją? Tad prasmės tema Merleau-Ponty filosofijoje čia bus aptariama daugiausia atsižvelgiant į galimybę fenomenologiją suvokti „autentiškai“.

RAKTAŽODŽIAI: *Merleau-Ponty, operacinė prasmės sąvoka, aporetiskumas, vienietinė eidetika, atvira totalybė.*

Pirmiausia pažymėtina, kad Vilniuje vykusios konferencijos pavadinimas – „Fenomenologijos keliai ir aplinkkeliai“ (*Tours et détours de la phénoménologie*) – vienaip arba kitaip visada buvo mano susidomėjimo Merleau-Ponty filosofija fone, o gal net centre. Manau, tiesaus kelio nebuvimas grindžia mano prancūzų fenomenologijos recepciją, galbūt apskritai bet kuri prancūzų fenomenologijos recepcija turėtų būti suvokiama kaip „vingiuota“, paženklinta aplinkkelio. Fenomenologija kaip „objektas savaime“ (taigi *Sache*, o ne *Ding* paradoksaliu būdu yra kažkas, kas sugriebiama ne tiesiogiai, o reikalauja priegigos metodo) turi kažką, kas pareikalavo nemažai nukrypimų (ar tai reikėtų laikyti Merleau-Ponty atotrūkio (*écart*) sampratos dalimi?) siekiant suvokti pirmines (*original*) fenomenologinės filosofijos intencijas. Iš tikrųjų dauguma fenomenologijos raidos įvykių atrodo lyg pasakojimas apie nepaliojamą išsiskutinimą ir nukrypimą nuo „teisingo“ kelio, nutiesto Edmundo Husserlio (kuris ir pats gali būti laikomas nuvedusiu tolyn į nesaugias teritorijas, turėjusias tapti patikima naujo filosofinio pamato žeme).

Per pastarąjį šimtmetį vis labiau įsisąmoninamas faktas, kad bet kokią tradiciją sudaro daugmaž nuolatiniai nukrypimai nuo pirminės kokios nors „pamatinės figūros“ perspektyvos. Italų filosofas Massimo Cacciari glaustai suformulavo šią tendenciją kalbėdamas apie hermeneutinį ir genealoginį mąstymą: puikus tokios save dešifruojančios totalybės tradicijos pavyzdys yra krikščionybė, kurioje Apreiškimo ženklas paruošia sceną plėtotei ir interpretacijai, netgi skirtingoms bei tarpusavyje prieštaraujančioms interpretacijoms (Cacciari 2001: 305–345).

Panašiai nusiteikęs Paulis Ricœuras pripažino, kad „fenomenologija platesne prasme yra Husserlio darbų ir Husserlio įkvėptų erezijų suma“ (Ricœur 1986: 86). Iš tiesų fenomenologijos istorija buvo nukrypimų istorija, todėl galiausiai, galbūt vis dar ieškodami „galutinių pagrindų“, fenomenologai „pamiršo“ pagrindinį Husserlio interesą – fenomenologinį matematikos pagrindimą². Fenomenologai domėjosi bendriausiais huserliškosios fenomenologijos

² Tai nereiškia, kad pastaraisiais dešimtmečiais niekas nesidomėjo Husserlio fenomenologijos ir matematikos tarpusavio santykiais. Būta kažko panašaus ir į „fenomenologinę matematiką“, kuriai atstovauja Luciano Boi ir Jeanas Petitot. Pastarasis fenomenologines įžvalgas jungia su morfodinaminiais René Thomo modeliais.

klausimais vis labiau judėdami gyvenamojo pasaulio, intersubjektyvumo ir juslinio suvokimo problematikos link, o tai iš tikrųjų liudija laipsnišką grindžiamųjų ištakų perkėlimą iš grynosios sąmonės į vis labiau paslėptas sritis. Tačiau ši bendra tendencija atideda „universalus mokslo“ įgyvendinimą, Husserlio paskelbtą aukščiausiu jo filosofijos tikslu, ir atveria kelią neapibrėžtos egzistencinės pozicijos perspektyvizmui – eidetika čia yra tokio pobūdžio, kad pati neleidžia atsirasti mokslinio aiškumo galimybei. Merleau-Ponty prasmės traktuotė ir bus toks „minkštos“ (*fuzzy*) ir vienetinės (*singular*) eidetikos atvejis.

Iš tiesų fenomenologai, pavargę nuo Husserlio reikalaujamos transcendentinės redukcijos „imanentinės akrobatikos“, buvo ypač palankūs šiai „labiau paslėptai“ gyvenamojo pasaulio tikrovei. Gyvenamojo pasaulio fenomenologija – tai Merleau-Ponty pasirinkta Husserlio filosofijos recepcijos kryptis. Kaip ir daugelis po jo, Merleau-Ponty ypač domėjosi tuo, kas Husserlio fenomenologijoje buvo mažiausiai išplėtotą ir netgi marginalu, tuo, kas, atrodo, prieštarauja pirminiam Husserlio sumanymui³. Gana ironiška, kad Merleau-Ponty, atrodo, yra įsitikinęs, jog vėlyvajame kūrybos laikotarpyje Husserlis tapo kone „egzistencialistu“, todėl kažkaip nenoromis pradėjo „dekonstrukcinį“ savo paties įsteigtos tradicijos procesą. Pažymėtina, kad tokia interpretatyvi recepcija labai apgaulinga – tartum Merleau-Ponty savo paties nuomones pridengtų Husserlio autoritetu. Tai pastarojo tragedija – jo neįgyvendintas projektas nebuvo pratęstas, trūko kolektyvinio bendradarbiavimo vykdant milžinišką bendrą uždavinį (kitas klausimas, ar fenomenologijos uždavinys apskritai gali būti įvykdytas).

Taigi Merleau-Ponty nuo Husserlio filosofijos atitraukė didžiulis pasitikėjimas pačiu bendru fenomenologiniu „judėjimu“: jis skaito Husserlio veikalus priešokiais, nedirba su jo tekstais kantriai ir priima tik tai, kas atitinka jo paties požiūrį, fenomenologinį žodyną panaudodamas aprašyti toms patirtims, kurias jis jau atsekė ar surado psichologų knygose. „Pašalinės“ nuosėdos jau čia. Trumpai tariant, Merleau-Ponty atseka *bendriausią* fenomenologinio sumanymo *prasmę*. Visa tai galima pavadinti supratimo darbu – nors tai ir nėra tiksliai hermeneutinis tekstus interpretuojantis darbas su fenomenologija, tačiau jis, gana haidegeriškai, kyla iš išankstinio savo situacijos supratimo.

Sugriebiama prasmė yra santykinės laisvės ženklas – ne tik susiduriant su gyvenamojo pasaulio atvertomis situacijomis, bet ir skaitant tekstus. Merleau-Ponty supratimu, prasmė – tai sykiu „prasmė“ ir „kryptis“, jis leidžia sau sujungti abu prancūzų kalbos žodžio *sens* aspektus. Štai kodėl jis gali teigti, kad tikroji fenomenologijos prasmė slypi bendrame minties judėjime, dar daugiau, kad prasmė – tai judėjimas, perėjimas nuo kažko prie kažko. Jo filo-

³ Šį požiūrį Merleau-Ponty pagrindžia savo straipsnyje „Filosofas ir jo šešėlis“, išspausdintame knygoje *Ženkilai*.

sofijoje prasmė yra dinaminė sąvoka, išjudinanti viską, bet pati savaime retai tematizuojama, galbūt net iš viso netematizuojama tikrąja to žodžio prasme, kadangi didžiąja dalimi ji išlieka vien „operacinė“ sąvoka, padedančia sulipti įvairius aprašymus ir įrodymus⁴. Atrodo, tai aiškiai prieštarauja huserliškajai *Sinn* sąvokai, vedančiai į reprezentacijoje aptinkamą fenomeno bruožų tapatybę. Ši didžiąja dalimi „operacinė“ prasmės padėtis (netgi tais atvejais, kai prasmė yra „tematizuojama“ kaip pasirodantis fenomenas-tarpininkas, leidžiantis užčiuopti kitus fenomenus) sudaro įspūdį, esą Merleau-Ponty turėtų būti laikomas pirmalaikiu vėlesnės reprezentacionalizmo kritikos prancūziškajame mąstyme (*French thought*) pranašu.

Vadinasi, anapus reprezentacijos esanti prasmė vargiai pretenduoja į ką nors daugiau nei į „operacinę sąvoką“. Iš tikrųjų ji dalyvauja visuose fenomenų aprašymuose, kažkaip leisdama viską sudėti ir išlaikyti kartu, tačiau pati savaime atrodo esanti greitai išnykstantis ar efemeriškas „esinys“, nuolat atnaujinantis arba vėl iš naujo pradedantis (čia įsiterpia Merleau-Ponty *reprise* samprata) savo intencinį judesį⁵. Tačiau šis atnaujinimas ar pradėjimas iš naujo nėra akimirku pasikartojimas: net ir steigdamas visada naują kintančios apimties skirtumą, jis vis dėlto neatrodo praradęs patirtinio vyksmo tolydumo (tai vienas probleminių ir aporetinių su prasmės „tradicija“, su jos tęsimu istoriniame ir asmeniniame laike susijusių klausimų). Ši aporetinė skirtingų, prieštarų bruožų sąsaja, apjungta prasmės ženklu, tapo pagrindiniu mano Merleau-Ponty filosofijos tyrimo klausimu. Vietoj termino paradoksinis vartodamas terminą aporetinis, noriu kritiškiau pažvelgti į Merleau-Ponty filosofinius sprendimus⁶.

Galima klausti, ar pateisinama suteikti tokią privilegiją prasmės radimuisi ir pasirodymui. Dauguma Merleau-Ponty filosofiją tyrinėjančių mokslininkų sutelkia dėmesį į juslinį suvokimą, jusliškumą, išraišką ir estetinę patirtį. Tai daroma pagrįstai, nes filosofas įvykdo radikalų poslinkį fenomenologiškai patiriamo kūno ir estetiškai patiriamo pasaulio link. Vis dėlto daugumoje komentarų ir interpretacijų, kuriuose dėmesys sutelkiamas į konkrečią rūpimą temą, susiduriama su problema, kaip reikėtų vadovautis Merleau-Ponty pa-

⁴ Čia remiuosi Finko įvesta perskyra (Fink 1976: 180–204).

⁵ Vis dėlto tokio reikšmės „pradėjimo iš naujo“ (*reprise*) poreikis verčia kelti klausimą, ar intenciniame judesyje atsiradę trūkiai nesukelia pavojų jo tolydumui ir teleologiniam universalumui. Merleau-Ponty filosofijoje didžia dalimi atsižvelgiama į kontingenciją be intencinio tolydumo. Tai viena labiausiai intriguojančių ir vis dar nedaug komentuotų jo filosofijos vietų. Akivaizdu, kad kontingencijos samprata ataidi ir reikšmės supratime (pirmiausia reikšmės „pradėjimo iš naujo“, ar „pakartotinio įgavimo“, sampratoje).

⁶ Merleau-Ponty dažnai vartoja žodį „paradoksas“ kaip kone „deskriptyvų“ terminą, aprašantį dalykų padėtį, kuri nereikalauja sprendimo – esama daug paradoksinų situacijų, kurios turi būti toliau plėtojamos, o ne paaiškinamos. Kaip tik todėl nutariau įvesti tam tikrą aporetinį metodą Nicolai'aus Hartmanno stiliu, idant taip pat pasiaiškintčiau dėl sprendimų ir paaiškinimų būtinybės. Žinoma, tai gana sunki užduotis, kurios negalima įvykdyti šiame nedidelės apimties straipsnyje.

⁷ XX a. vokiečių filosofas Nicolai'us Hartmannas, siekdamas suderinti mokslinę dvasią ir kūrybingą filosofavimą, „aporetinį metodą“ apibrėžė kaip tokį, kurį sudaro du etapai: 1) atidus fenomenologinis reikšmingų faktų aprašymas; 2) dialektinis pirmajame etape pateiktų problemų išaiškinimas (*Vert. past.*).

sakymu, esą visos problemos yra koncentrinės, t. y. vienodai svarbios tam tikroje galimoje fenomenologiškai išaiškintos patirties totalybėje. Dar daugiau, tokios atviros totalybės galimybė netiesiogiai aktualizuota kiekvienoje patirtyje. Ar tai reiškia, kad, sutelkdamas savo dėmesį į prasmę, neigiu galimybę tuo pat metu kalbėti apie viską, arba „koncentriškai“? Ar veikiau prasmė – tai toks matmuo, kuris drauge su vėliau įvesta ontologine gyvojo kūno (*flesh*) samprata kažkaip leidžia užčiuopti visas patirtis tam tikroje nuolat laisvai besikeičiančioje totalybėje?

Skaitant Merleau-Ponty tekstus susidaro įspūdis, kad kiekvienas aptariamasis klausimas beveik tuojau pat atveria prieigą prie kitų temų ir jas įpina kartu. Tai panašu į visuotinį analogizavimą, kurį padaro įmanomą universali simbolizmo galia, slypinti žmogaus kūne ir suvokime. Kartais šis judesys priartėja prie kažko, kas vyksta „sapnų pasaulyje“, „*monde onirique*“, Merleau-Ponty gana dažnai jį primena teigdamas kaip kone deskriptyvų gyvenamajam pasauliui būdingą bruožą. Merleau-Ponty mąstyme esama vis ryškesnių bendrų bruožų su psichoanalize: galima rasti mažų mažiausiai keletą besipinančių bendrų temų, susijusių su įsivaizduojamybės, jos dalyvavimo jusliniame suvokime ir kasdienio gyvenimo bei meno išraiškose klausimu. Įsivaizduojamybės matmuo esti ir prasmėje bei mąstyme⁷.

Žinoma, šis analogizavimo judesys nėra „teorija apie viską“ griežtąja prasme, tačiau vis dėlto numato tam tikrą atvirą fenomenologiškai transponuotų patirčių ir netgi eksperimentų totalybę. Tačiau Merleau-Ponty filosofijoje egzistuoja „atitikimų sistema“, leidžianti toje pačioje scenoje išdėstyti daugumą to, ką žmonės patyrė, pasakė ir padarė. Ir beveik kiekvienas svarstomas klausimas neišvengiamai atsiveria tam, kad būtų įtrauktas į tokią atitikimų sistemą, kuri yra savita diskursyvi jo filosofijos struktūra. Tai individo bendrumo problema, o sykiu ji siejasi su prasmės sritimi, net jei analogijos, atitikimai ir simbolizmas kreipia labiau „struktūralistinio“ prasmės supratimo link (jei toks dalykas yra įmanomas, mat Claude'as Lévi-Straussas, pavyzdžiui, įvairius fenomenus analizuodamas struktūros požiūriu, atmetė prasmės sąvoką); ji išeina už santykio su pasauliu egzistencinio netarpiškumo ribų. Galiausiai kalbinės išraiškos klausimai Merleau-Ponty nuvedė tolyn nuo fenomenologijos, nors fenomenologinis jo užsidegimas tęsis ieškant percepcinių kalbos izomorfizmų.

Manau, visos šios temos, nuolat išsišakojančios palei Merleau-Ponty argumentacijos galimos rekonstrukcijos linijas – žodžiu, visi fenomenologiniai aprašymai – galiausiai juda prasmės srityje. Jo filosofija teigia, kad visur esama ne tik jusliškumo (*sensible*), bet ir prasmės (*sens*), kad fenomenas prisodrintas simboliškai ir „semantiškai“. Pasaulis nėra koks nors „prasmės rojus“,

⁷ Apie įsivaizduojamybę Merleau-Ponty filosofijoje daug rašė Paolo Gambazzi savo knygoje *Akis ir jos nesąmonybė* (Gambazzi 1999). Jacques'o Lacano svarstymą apie Merleau-Ponty fenomenologijos ir psichoanalizės ryšį galima rasti aptariamą ir Guy-Félixo Duportail knygoje (2008).

kaip skelbia Jeano Christophe'o knygos pavadinimas (beje, nesusijusios su Merleau-Ponty) (Bailly 1988). Jame esama ir pavojingų sutrikimų, „žmogaus krizės“, jam visada gresia galimybė pakrypti į beprasmybę, kurią nugali naujas laimėjimas. Iš tikrųjų „egzistencialistinis“ prieštaravimo momentas taip pat aptinkamas visuose (ne tik politiniuose) Merleau-Ponty veikaluose – būtent tai Emmanuelis de Saint Aubert'as primena mums savo išpūdingoje dar nespausdintų Merleau-Ponty rankraščių apžvalgoje (Saint-Aubert 2004)⁸.

Pasmės problema sugrąžina mus prie Husserlio, kurio fenomenologinis projektas (jau ankstyvojo jo kūrybos laikotarpio paskaitų kurse *Fenomenologijos idėja*) mėgino pasiekti absoliučią fenomeno prasmės duotį per intuiciją. Manau, kad prasmės samprata (kaip ir intuicijos bei fenomeno sampratos) gali padėti mums išvelgti *détour* užmojų Merleau-Ponty filosofijoje. Yra tam tikra atitikimų sistema, pakreipianti visas fenomenologines sampratas ta pačia kryptimi, tos pačios jų apibrėžtų referentų sampratos link. Merleau-Ponty pritaria Husserlio pareiškimui, esą fenomenologijos užduotis – „gryną ir nebylią patirtį įvesti į gryną jos prasmės išraišką“⁹.

Tačiau ši glausta formuluotė ištariama gana savitame kontekste, kuriame Husserlis ją vartoja. Atidžiau skaitant jo tekstą, pasirodo, kad šia fraze iš tikrųjų pasakoma apie pačias tam tikros „radikalios sąmonės doktrinos“ ištakas, nesutampančias su Husserlio susitelkimu ties *ego cogito*. Anne Montavont šias ištakas sieja su pirminių išpūdžių sritimi, *Urimpression* (Montavont 1999: 31). Merleau-Ponty filosofijoje viso to nėra, nes jis atmeta atomistinę pojūčių sampratą. Tačiau tai, kad jis ypač domisi nebylia patirtimi, vis tiek galima suvokti kaip žingsnį anapus reprezentacijų tvarkos. Į fenomenų tvarką reikia žiūrėti kaip į nuolat srūvančią, vykstant bendravimui tarp subjekto ir pasaulio, kuris yra sunkiai suprantamas ir neaiškus. Kontekstas, į kurį Merleau-Ponty įdeda Husserlio žodžius, yra visiškai kitas, net jeigu tam tikru atžvilgiu ir išplėtotas pasitelkus gyvenamojo pasaulio sampratą: vieta, kurioje pasireiškš prasmė – tai percepctyvinė žmogaus kūno pateikiama pasaulio, kaip atviros totalybės, patirtis (Merleau-Ponty 1945: 254). Šią patirtį įvykdo ne grynoji sąmonė *ego cogito*, o jaučiančio kūno egzistencinis ir netgi virtualus gebėjimas judėti (kinestezė ir esteziologija).

Nepanašu, kad šis specialus kūno pavertimas intencionalumo šaltiniu yra tiesiogiai paveiktas fenomenologijos. Vis dėlto skaitant retrospektyviai iš

⁸ Beje, norėčiau paminėti, kad Saint Aubert'o „trilogija“ leidžia skaitytojui dar giliau pažvelgti į akiratį, kuriame Merleau-Ponty filosofija galėtų būti vadinama „eklektinė“ po trigubos vokiečių – Georgo Hegelio, Husserlio ir Martino Heideggerio – įtakos. Tai pastebėti buvo ypač linkstama ankstyvosiose jo filosofijos interpretacijose, pavyzdžiui, tą pastebėjo Alphonse'as de Waelhensas ir Ricœuras. Tačiau net jei ir pripažįstame, kad Merleau-Ponty filosofija labai eklektinė, vis tiek atrodo, kad ją valdo tam tikra numanoma atitikimų aibė, būtent tai ir mėginu išskirti kaip aporetinį reikšmės matmenį.

⁹ Husserl, *Cartesianische Meditationen*, § 16. Ši vieta cituojama knygoje *Suvokimo fenomenologija* (Merleau-Ponty 1945: 254).

tikrųjų atrodo, kad toks fenomenologinio subjekto transponavimas panašus į „sprendimą“, surastą ieškant išeities iš sunkios padėties, į kurią pateko Husserlis, teigdamas dvigubą transcendenciją: objekto transcendenciją ir sąmonės imanencijoje esančios noeminės prasmės transcendenciją. Taip sakant, jei negalime abiejų įsidėti į galvą, turime išmesti transcendenciją į pasaulį. Merleau-Ponty pripažįsta, kad neišmanoma įvykdyti radiklios redukcijos, todėl jis daro gana drąsų žingsnį, prasmės radimąsi ir pasirodymą išstumdamas ne tik už sąmonės, bet netgi už kūno – ji atsiranda mažų mažiausiai kūno ir pasaulio sandūroje, jei ne apskritai iš pačių pasauliškų konfiguracijų. Tai galima laikyti labai aporetiniu žingsniu pačioje fenomenologinėje tradicijoje, kuri sugebėjo pašalinti realistinę fenomenologijos atšaką, sukurtą pimųjų Husserlio studentų Gėtingene. Žmonės, kaip pasauliškos būtybės, yra „pasmerkti“ pagauti, aiškintis prasmę ir retkarčiais netgi užkliūti už prasmės (Merleau-Ponty 1945: XIV).

Kaip sakytų Alphonso Lingis – turiu pripažinti, kad kai kurie ankstyvojo laikotarpio ir vėlesni jo darbai mane stipriai paveikė – mūsų patirties pasaulis yra tarsi visus liečianti „imperatyvi forma“, skatinanti suvokti, elgtis, veikti ir mąstyti tinkamai¹⁰. Vėlyvuosiuose ontologinei problematikai skirtuose Merleau-Ponty tekstuose šis pasaulio imperatyvumas transformuojamas į intencionalumą Būties, reikalaujančios iš mūsų įsipareigoti sunkiam kūrybos darbui, idant patirties galėtume semtis iš pačios Būties (Merleau-Ponty 1964: 251).

Tačiau kaip tik čia, mano manymu, slypi aporetinio prasmės matmens šerdis. Merleau-Ponty nelabai rūpėjo toks aporetiskumas. Sekant juo, tai galėtų būti laikoma tiesiog „paslaptimi“ (ši sąvoka perimta iš Gabrielio Marcelio). Merleau-Ponty sakytų, kad mūsų galia suvokti ir žinoti turi tolimiausias ribas, ir šios ribos jau pasiektos per kiekvieną paprastą juslinio suvokimo ir regėjimo aktą. Bent jau ankstyvųjų Merleau-Ponty darbų kontekste problema galima formuluoti taip: kaip gali būti, kad prasmė yra konstituojama kūniško subjekto, besinaudojančio operacinio intencionalumo geba, ir tuo pat metu prasmė randasi fenomeninio pasaulio plyšiuose? Kaip prasmė gali kilti iš abiejų įsisenėjusio dualizmo, regis, išplitusio per visą filosofijos istoriją, pusių? Ar tai patvirtina fenomenologinė patirtis? Ar „gerąją“ dviprasmybę lengvai galima atskirti nuo „blogosios“ dviprasmybės, t. y. prieštaravimo?

Prasmė, atrodo, turi ypatingą valentingumą (*valence*), nukreiptą tiek į subjektyvius aktus, tiek į pasaulio kreipinius, reikalavimus bei „imperatyvus“, taigi ji yra ambi-valentiška, dvi-valentiška. Specifinė imanentinė Husserlio noeminės prasmės transcendencija projektuojama už sąmonės ribų, į pasaulį. Atrodo, kad transcendentalinė redukcija čia prarado savo gebą, ir galimas „absoliučiai intuityvios duoties“, arba „absoliučiai duotos intuicijos“, laukas išsklido į

¹⁰ Pirma glausta šios idėjos versija aptinkama Lingio straipsnyje „Intencionalumas ir imperatyvas“ (1994: 289–300). Daugiau apie imperatyvus iš fenomenologinės perspektyvos žr. jo knygoje *Imperatyvas* (1998).

plačiai atvertą pasaulio totalybę. O fenomenai, dabar pasirodantys pasaulyje ir iš pasaulio pusės, netenka aiškumo, jau nebėra tinkamai „duoti“ tikrąja šio žodžio prasme ir lėtai apgaubiami nepermatomos ir neapibrėžtos atmosferos – jie tikrai nebepajėgia išlaikyti tvirto daiktų materialumo, bet paradoksaliu būdu vis dar turi *Gestalt*’ą. Kad ir neaiškūs, šie fenomenai iškyla fenomenologiškai ir egzistenciškai nusiteikusiai suvokimo gebai. Prasmė gali įsikurti tik tuose pavidaluose ir formose, kurių vaizdui daro įtaką fonas ir kiti juos supantys „daiktai“. Esama pirminių fenomenaliai realumo netekusių daiktų artikuliacijų, pats juslinis suvokimas jau padengtas užuomazgine „diakritine“ struktūra, tačiau, kitaip nei diakritinė kalbos sistema, juslinis suvokimas nesinaudoja tokiomis tiksliai skiriamais bruožais, kaip fonemos – vietoj formalaus skirtumo čia aptinkama daugybė *écarts*, t. y. tarpų, nukrypimų, išretinimų ir topologinių transformacijų, būdingų *Gestalt’ų* ar *Gestaltung* pasauliui.

Merleau-Ponty filosofijoje fenomenai, atrodo, yra iš dalies netekę tikrumo daiktai (šiuo atveju *Dingen*, o ne *Sachen*, Husserlio terminais), duoti netarpiškam (bet ne sulydančiam, o turinčiam tam tikrą gelmę ir atstumą) jusliniam suvokimui, tačiau jie nėra nei sąmonės reprezentacijos, nei daiktų pačių savaimė kietumas. Kaip tik šie fenomenai yra įtvinkę prasmės, tai tikroji prasmės radimosi „vieta“. Pasak Merleau-Ponty, jie yra hibridiniai, dvi-veidžiai, turintys dvejopą intencionalumą, tai klajokliški esiniai, tas pat galioja ir prasmės telkiniams. Tačiau tai dar nėra klajokliškas Gilles’io Deleuze’o prasme. Šiam filosofui fenomenai singularizuojasi pasiutusiai greitose ir sparčiose „nutolstančiose linijose“.

Analogizavimo ir subendrintos saviraiškos judesys negali išvystyti tokio greičio, kokio reikalauja serijiško vyksmas. Anot Merleau-Ponty, prasmė – tai mažuose ploteliuose sunkiai sugriebiamas, iš karto išsprūstantis esinys, nes jusliniai daiktai įgyja lokalaus bendrumo ypatybę arba pasauliui imanentišką idealumą. Šis idealumas gali susisiekti su kitais jusliškai grindžiamais idealumais daugiausia to, kas regima, lygmenyje, o ne nepastebimo greitaeigio molekulinio „srauto“ lygmenyje, kaip Deleuze’o ir Félixo Guattari filosofijoje (Deleuze, Guattari 1980). Regimame ir jusliniame fenomenų pasaulyje esama tam tikros inercijos, neleidžiančios išvystyti greitaeigės komunikacijos kaip priemonės dar radikalesnei ontologinei patirčiai, rizikuojančiai tapti „spekulytyvia“.

Aporija atsiranda aiškiai nežinant, *kas ką duoda ir teikia* šiame „fenomenologiškai“ patiriamame pasaulyje. Kyla klausimas: ar esame tie, kas supranta pasaulį, ar veikia pats pasaulis kuria ir leidžia mums jį suprasti, tiesiog įvesdamas į kaskart naujas situacijas? Atrodo, kad Merleau-Ponty galiausiai pasirinko antrąjį variantą – ontologinį variantą, t. y. gyvojo kūno, jusliškumo, menų, kalbos, simbolizmo, idėjų ir įkūnytų prasmės ontologiją. Net jeigu kas nors galėtų deramai išplėtoti apytikslę „prasmės ontologiją“, remdamasis pasikartojančiomis nuorodomis į ją vėlyviausiuose ir dabar iš dalies skelbtuose

Merleau-Ponty rankraščiuose, netgi tada prie jos galima būtų prieiti tik netiesiogiai – prasmė yra lygiai taip pat nesugriebiama, kaip ir Būtis ar Pasaulis. Vis dėlto tuo pat metu prasmė yra kažkas, kas veikia mūsų skirtinguose juslinio suvokimo, orientavimosi, pagavos ir kūrybingumo aktuose, ji yra tas subtilus „virtualus dalykas“, kuris bent jau keletą akimirkų supina drauge skirtingas patirtis, veiksmus, mintis, naujoves sujungia su praeities pasiekimais per nuolat atnaujinamą arba vėl pradedamą *reprise* – naujos pradžios, atnaujinimo vyksmą. O kai darbas atliktas, prasmė nuolat sužavi ir atitraukia mus nuo mūsų tiesaus kelio, kurį pasirinkome vadovaudamiesi savo ribotais tikslais, siekdami parengti ir įvykdyti savo nuobodžiai suplanuotus projektus.

Galiausiai norėčiau pažymėti, kad atėjo laikas išplėtoti savitą prasmės filosofiją, neapsiribojant vien operaciniu prasmės sąvokos vartojimu, ir suteikti jai koncepto statusą. Šis reikalavimas kyla iš kiekvieno pačios prasmės įvykio, kuris tuo pat metu priešinasi savo įgyvendinimui, atideda jį. Jeano-Luco Nancy knyga *Pasaulio prasmė* (1993) buvo toji, kurioje pirmą kartą ši reikalavimą aptikau filosofškai artikuliuotą visa įmanoma jo apimtimi, priminusia man Merleau-Ponty „problemų koncentriškumą“. Prasmės koncentriškumas, leidžiantis mums eiti kone per kiekvieną įmanomą sritį, yra nuolat nutrūkstanti gija, mėginanti atkurti mūsų bendrų patirčių tolydumą ir nuolat atnaujinanti šią pastangą net tada, kai kiekvienas mūsų netikėtai pasijunta esąs tariamai atskirtoje pasaulio „celėje“.

Iš anglų k. vertė Danutė Bacevičiūtė

Gauta 2009 11 04

Priimta 2009 11 24

LITERATŪRA

- Bailly, J.-Ch. 1988. *Le Paradis du sens*. Paris: Chr. Bourgois.
- Cacciari, M. 2001. *Dell'Inizio*, 2 ed. Milano: Adelphi.
- Deleuze, G.; Guattari, F. 1980. *Capitalisme et schizophrénie*, t. 2: *Mille Plateaux*. Paris: Minuit.
- Duportail, G.-F. 2008. *Les institutions du monde de la vie: Merleau-Ponty et Lacan*. Grenoble: Millon.
- Fink, E. 1976. „Operative Begriffe in Husserls Phänomenologi“ in *Nähe und Distanz: Phänomenologische Vorträge und Aufsätze*. Freiburg/München: Alber.
- Gambazzi, P. 1999. *L'occhio e il suo inconscio*. Milano: Cortina.
- Lingis, A. 1994. „Intentionality and Imperative“ in *International Philosophical Quarterly*, Vol. 34, No. 3 (September).
- Lingis, A. 1998. *The Imperative*. Bloomington-Indianapolis: Indiana University Press.
- Merleau-Ponty, M. 1945. *Phénoménologie de la perception*. Paris: Gallimard.
- Merleau-Ponty, M. 1964. *Le Visible et l'Invisible*. Paris: Gallimard.
- Montavont, A. 1999. *De la passivité dans la phénoménologie de Husserl*. Paris: P.U.F.
- Nancy, J.-L. 1993. *Le Sens du monde*. Paris: Galilée.
- Ricœur, P. 1986. *A l'école de la phénoménologie*. Paris: Vrin.
- Saint-Aubert, E. de. 2004. *Du lien des êtres aux éléments de l'être: Merleau-Ponty au tournant des années 1945-1951*. Paris: Vrin.

Rinalds Zembahs
 THE APORETICAL DIMENSION OF MEANING IN
 M. MERLEAU-PONTY'S PHILOSOPHY

SUMMARY

This article will focus on the problems of sense and meaning in the philosophy of Maurice Merleau-Ponty. In my opinion, precisely this topic (along with a topic of sensibility) is to be regarded as one of the most important lines of (dis)continuity in the ulterior developments of phenomenology. Most scholars of Merleau-Ponty are treating sense/meaning as an operational concept (if we use the distinction made by Eugen Fink) rather than as a thematic concept. The main question would thus be: can sense/meaning be a peculiar theme within Merleau-Pontian phenomenology, therefore allowing his readers to measure more carefully the level of his indebtedness to phenomenology, as his other more general topics of experience and life-world ordinarily do? In other words, is there a strong line of theoretical continuity from Husserl to Merleau-Ponty and beyond, or are we receiving something other than phenomenology when we speak about the reception of Merleau-Ponty's philosophy? Merleau-Ponty's hesitation between transcendental, existential and ontological conceptions of sense/meaning is giving us an insight into the degree in which he is submerged by the „transcendental dialectics” of the viewpoints and by the eclecticism of his circle of reading. Could it be that, giving up the strictly transcendentalist paradigm of *Sinnggebung*, one is inevitably losing one of the most important tools of phenomenological 'discipline'? How can it be that, despite all possible deviations and all assertions of an ulterior impossibility, one still is able to talk about the phenomenological tradition? Therefore, the topic of sense/meaning in Merleau-Ponty will be discussed here mostly in the perspective of the possibility of 'authentic' reception of phenomenology.

KEYWORDS: Merleau-Ponty, operational concept of sense/meaning, aporetical dimension of meaning, singular eidetics, open totality.